

At the present stage, the role of international (universal and regional) legal standards for the regulation of urban planning is constantly growing, which requires the development of appropriate ways to implement such standards in the national legal system.

It is argued that integrated urban development policies can help to improve these factors, for example, through the cooperation of all participants, support for the creation of network models and the optimization of local structures. The policy of integrated urban development promotes social and intercultural dialogue.

Key words: *local government, European legal standards, decentralization, implementation, urban development.*

Стаття надійшла до редакції 07.05.2020 р.

УДК 342.71

Д. В. Тисячний

ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСТВА В СУЧАСНОМУ КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

Досліджуються проблемні питання функціонування інституту громадянства у сучасних умовах становлення та розвитку глобального конституціоналізму. Запропоновано шляхи модернізації конституційно-правового інституту громадянства. Наголошується на необхідності комплексного удосконалення конституційно-правового регулювання питань громадянства.

Ключові слова: *громадянство, конституційне право, глобалізація, європейська міждержавна інтеграція, конституційний розвиток.*

DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-124-130

Постановка проблеми. Україна, проголосивши та поступово реалізуючи курс на міждержавну європейську та євроатлантичну інтеграцію, через механізм конституційної модернізації та реформування правових інститутів, намагається привести їх до міжнародних стандартів, стандартів прав і свобод відповідно до Європейської конвенції з прав людини, приділяючи при цьому особливу увагу вирішенню такого елементу конституційного статусу особи як громадянство.

Найдавніший елемент правового статусу особи як громадянство традиційно пов'язують із певним усталеним зв'язком між особою та територією (державою) що проявляється у взаємних правах та обов'язків. Протягом багатьох століть інститут громадянства постійно еволюціонував пройшовши шлях від підданства як внутрішньодержавна категорія до універсального інституту міжнародного права з певними уніфікаційними ознаками, імплементація яких у конституційне право національних держав стало обов'язковим.

Разом з тим, сучасний зміст і природа інституту громадянства, який під впливом міжнародно-правових стандартів сформувався після Другої світової війни, вже наприкінці ХХ початку ХХІ століть під впливом глобалізаційних та міждержавних інтеграційних процесів набули певних змін. Адже зміст конституційно-правової категорії громадянства набув ознак та функціональних властивостей, що виходять за рамки традиційного сприйняття. Передусім громадянство перестає сприйматися як

виключний зв'язок із однією державою в його взаємних правах та обов'язків, а також припинив монополюю отожнюватися із категорією суверенітету певної держави.

Враховуючи об'єктивні та усталені тенденції у формуванні та розвитку інституту громадянства зміни, існує необхідність наукового осмислення накопиченого теоретичного та методологічного знання про ці явища, а також реальний досвід законотворчого конституційно-правового регулювання організації та діяльності органів держави, визначення особливостей еволюційного розвитку правових норм, сильних та слабких сторін нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері громадянства, запозичення ефективних нормопроектних технологій, підходів і методика законодавчого забезпечення, а також застосування порівняльних підходів до аналізу законодавства у сфері громадянства, що надасть можливість виявити, конкретизувати й усунути прогалини вітчизняного законодавства, окреслити практичні концептуальні напрями його вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців у галузях: порівняльного правознавства – У. Батлера, Х. Бехруза, Ю. Волошина, М. Дамірлі, Д. Лук'янова, О. Петришина, О. Погрібного, Є. Ромінського, М. Савчина, І. Ситара, Л. Тимченка, О. Тихомирова, Ю. Тихомирова та інших; конституційного права, адміністративного права та загальної теорії держави і права – Б. Авер'янова, В. Антонова, О. Батанова, С. Гусарева, Р. Калюжного, Я. Кондратьєва, О. Копиленка, В. Костицького, І. Куян, В. Лемака, О. Лотюк, С. Ляхової, О. Марцеляка, Т. Подорожньої, Х. Приходька, Ю. Римаренка, О. Совгирі, І. Сопілко, В. Сухоноса, Є. Черних, В. Чернолуцького, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, А. Янчука та інших.

Виклад основного матеріалу. Однією із провідних та усталених тенденцій розвитку сучасного конституційного права є активізація міждержавних інтеграційних процесів та глобалізації. Розвиток конституційно-правових інститутів в умовах постійних динамічних змін в державах та регіонах світу спонукає до порівняльно-правових досліджень взаємовідносин між державою і особою. У цьому аспекті не можемо не звернути увагу на проблему формування та розвитку інституту громадянства.

Інститут громадянства, як відомо, є однією з основних ознак державного суверенітету та тісно пов'язаний з обов'язком держави забезпечувати захист прав і законних інтересів громадян даної держави. Основу правового статусу індивіда утворюють правовідносини громадянства, а сутність громадянства полягає у взаємовідносинах людини і держави, тобто громадянство - правова належність особи до певної держави. Слід зазначити, що у давнину громадянство розуміли як здатність людини керувати державою та підкорятися їй. Як особливий політичний інститут громадянство виникло в Давній Греції водночас із народженням там демократії і ґрунтувалося на принципах загальної рівності громадян перед законом та активної участі громадян у політичній діяльності.

Так, у Стародавньому Римі громадянство визначалося належністю особи до урядової служби, тому поширення статусу громадянства спочатку на плебеїв (494 до н.е.), а потім на представників завойованих народів (212 н.е.) створювало дедалі більшу неоднорідність прошарку громадян. Зв'язок статусу громадянина із обов'язком особи брати активну участь у політичному житті ослаб.

Протягом 19 ст. під впливом розвитку капіталістичних відносин і поширення ліберальної політики (невтручання держави у приватну сферу) традиційна республіканська концепція активного громадянства була замінена ліберальною моделлю громадянства. Остання визначала поняття громадянства як сукупність прав,

яких людина набуває одночасно із народженням. Таким чином громадянство було зведено до суто юридичного статусу.

Разом з тим обсяг прав і свобод, якими людина може користуватися в конкретній державі, а також ті обов'язки, які може покласти держава на людину, залежить від наявності в останньої громадянства цієї держави.

У сучасній науці конституційного права розрізняють три значення категорії «громадянство»:

1) як одне з суверенних прав держави, що передбачає її можливість в односторонньому порядку регулювати відносини громадянства. Однак при реалізації цього права держава обмежена нормами міжнародного права та правами людини, перш за все правом людини на громадянство;

2) як конституційно-правовий інститут, тобто сукупність конституційно-правових норм, що регулюють відносини між державою, з одного боку, і громадянами, іноземцями, особами без громадянства – з іншого;

3) як публічно-правовий стан індивіда, що являє собою стійкий (постійний) правовий зв'язок людини з конкретною державою, що обумовлює взаємні права та обов'язки громадян та держави у випадках, зазначених у законі. Громадянство у цьому розумінні виникло у Франції після Великої Французької революції.

Щодо громадянства можуть бути виділені правові стани індивіда, який знаходиться в будь-який час на території конкретної держави, зокрема громадянин (патрид), особа без громадянства (апатрид), особа з подвійним або множинним громадянством (біпатрид) та іноземний громадянин.

Громадянин (патрид) – це особа, яка має докази приналежності до громадянства даної конкретної держави. В Україні громадянин України – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України.

Особа без громадянства (апатрид, аполід), тобто особа, яка знаходиться на території конкретної держави і не має доказів приналежності до громадянства якоїсь держави взагалі. У місці свого перебування апатрид одержує документ, що засвідчує його особистість і правовий стан. В Україні, наприклад, таким документом є посвідка на проживання.

Особа з подвійним або множинним громадянством (біпатрид) – це особа, яка має доказ приналежності до громадянства двох і більше держав. У цьому випадку таким доказом виступають паспорти або інші документи громадянина двох або декількох держав. У цьому випадку іноді виникає необхідність визначення ефективного громадянства, що особливо важливо в колізійному праві при участі таких осіб у цивільно-правових відносинах, ускладнених іноземним елементом (цивільних, сімейних, трудових та ін.).

Фактична реалізація ідеї громадянства як участі та співучасті потребує не лише юридичної і політичної рівності в правах, але й соціальної, шляхом наділення громадян соціальними правами, тобто надання того, що Т. Х. Маршалл називає «соціальним громадянством» [1, с. 48]. Це означає, що необхідно створити умови гідного існування, які можуть сформувати матеріальну базу для здійснення цивільних прав, у тому числі права на участь в управлінні. Забезпечення такого гідного існування можливе при наділення громадян та реалізації таких соціальних і культурних прав, як право на охорону здоров'я, освіту, особисту недоторканність, свободу совісті, а також право на честь і гідність особистості. Останнє є не тільки вельми важливим психологічним феноменом, пов'язаним з внутрішньою впевненістю в собі і усвідомленням

особистістю власної соціальної значущості, а й істотним зовнішнім фактором, пов'язаним з суспільним визнанням цінності особистості.

Однак, незважаючи на кризу держав-націй як самостійних, суверенних одиниць і акторів міжнародного співробітництва, сьогодні як і раніше залишається актуальною версія громадянства держави-нації. Вельми істотним представляється і процес проходження національно замкнутих товариств у напрямку до утворення спільноти, що складається з декількох етнорегіональних товариств, що призводить до появи таких систем, як Європейська спільнота, і, в свою чергу, до нової «загальноєвропейської» [2, с. 21] версії громадянства.

В цілому одна з основних тенденцій сучасної реалізації феномена громадянства, з одного боку, пов'язана з кризою ідеї держави-нації і національної версії громадянства, а з іншого – свідчить про поширення та своєрідне відродження концепції громадянства часів античності, втіленої в понятті «громадянин світу». Дана тенденція пов'язана з цілим комплексом феноменів глобального рівня, таких, як можливість майже миттєвого освітлення будь-якої події по всьому світу, поява і розвиток жанру репортажу, що сприяє отриманню оперативної інформації з місця подій, розповсюдження документальних фільмів і передач, популярність різних видів туризму, широкомасштабна діяльність міжнародних організацій: «Репортери без кордонів», «Лікарі без кордонів», «Навчання без кордонів», «Міжнародний комітет Червоного Хреста», «Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) та багатьох інших. Подібні феномени свідчать про те, що, за висловом Ф. Вебстера, «зараз у світі виникла певна чутливість до порушення прав людини в будь-якій точці земної кулі, хоча з цим твердженням важко надати точний сенс» [3, с. 101].

В результаті спостерігаються певні передумови до формування так званого «глобального» громадянства [4, с. 125], прообразом якого є антична космополітична версія, однак багато зворотних факторів свідчать про те, що людство не прагне однозначно до тотальної уніфікації всіх сфер життєдіяльності, що знищило б індивідуальність.

Концепцією громадянства, що дає змогу витримати тонку грань між узагальненням і специфікацією, може послужити цивілізаційна версія громадянства, яка враховує необхідність збереження за людиною соціокультурних характеристик і певної рівноправності незалежно від її місцезнаходження і може стати підставою для наділення особистості певними політичними цивільними правами.

При даному підході здійснюється спроба синтезу юридичної і політичної інтерпретації громадянства з соціально-філософським поглядом на даний феномен, що надає концепції громадянства необхідну цілісність, завершеність і всебічність вивчення.

Нова концепція громадянства передбачає такі риси громадянського суспільства, що відрізняє його від, наприклад, глобального суспільства або політичного суспільства в межах держави-нації, як активність, здатність до прийняття рішень, усвідомленість та обґрунтованість дій, неполітична спрямованість, свобода вибору, наявність інституту приватної власності [5].

Крім того, в структурі такого суспільства особливе місце займають масові добровільні громадські об'єднання, союзи громадян, організовані без будь-якої участі владних державних органів і при наявності самодіяльності і самоврядування, що формують необхідні навички міжособистісного спілкування, соціально-політичної активності та індивідуальні риси характеру.

Важливе значення набувають також приватні благодійні фонди та різні способи соціальної адаптації певних категорій соціуму, таких, як матері-одиначки, інваліди,

пенсіонери, расові та інші меншини, мігранти. Важливим механізмом, що регулює життя громадян, є суспільний договір; велику роль відіграють способи соціальної комунікації та засоби масової інформації, вільні від державної цензури, формують і одночасно є показником громадської думки та прямим або непрямим чином впливають на прийняття важливих для країни рішень.

В умовах глобалізації, що розглядається в літературі, як загальносвітовий процес уніфікації та інтеграції всіх сфер суспільного життя, з одночасними процесами відокремлення і фрагментації, концепція громадянства покликана підтримувати соціальний порядок та сприяти досягненню громадянської злагоди, необхідної для стабільного існування будь-якої життєздатності соціуму.

У сучасних умовах громадянство постає як інститут конституційного права і одночасно як об'єкт міжнародного співробітництва. Більш того, внаслідок розмитості меж суверенності новим суб'єктом глобальної взаємодії стає наднаціональні об'єднання, які, формують та впливають на існуючі політичні і соціальні інститути. Інститут громадянства не є виключенням.

Прагнення до регіонального об'єднання не тільки політичними, але й правовими засобами є реальністю початку ХХІ ст. Глобалізація як заявлена ідеологічна мета початку ХХІ ст. без свого правового оформлення не має перспектив розвитку. Процес «конституціоналізації Європейського союзу завершився підписанням у 2007 р. Лісабонської угоди, перевівши відносини між державами-членами ЄС в рамках, по суті, міжнародного права, з правом виходу з союзу». Що ж стосується «транссвітового конституційного процесу», то він так і залишився в категорії утопій, властивих певним історичним періодам пошуку виходу з політичного глухого кута.

Деякі науковці підходять до проблеми втілення ідеї про реалізацію «світового громадянства» з позицій теорії права, то можна зробити висновок, що це недосяжно, тому що інститут громадянства занадто статичний, він пов'язаний з тривалим, історично обумовленим процесом утворення держав. Хаос і невизначеність, які з неминучістю слідують за періодичними спробами «глобальної» перебудови світу або навіть частини її території, занадто очевидні.

З точки зору конституційного права реалізація ідеї «світового громадянства» не є предметом правового дискурсу. Тому використання навіть самої цієї ідеї на ґрунті правової науки – як конституційного права, так і міжнародного – слід робити обережно. Реалізація ідеї єдиного світового громадянства була б прекрасна. Це повернуло б людство в гіпотетичний Золотий вік. А можливо, просунуло б вперед ідеї, закладені в Статуті ООН. Завжди затребуваною представляється в практиці юридичного оформлення лише тема безпеки у всіх своїх складових. А це з неминучістю зобов'язує держави світу до суворого обліку людських ресурсів. Співпраця в цій галузі, як в ніякій іншій, показує неможливість приведення людей до єдиного знаменника навіть регіонального громадянства. Відповідним чином розвиватиметься і правове оформлення цього інституту.

Отже, на початку ХХІ ст. основою світового порядку залишається держава з її атрибутикою і національним громадянством, яке служить захистом як самого суспільства, так і людини-громадянина. Складно стверджувати про безумовне верховенство міжнародного права стосовно національного права, тим більше інститутів, безпосередньо пов'язаних з питаннями суверенітету і безпеки.

Висновки. Отже, у сучасних глобалізаційних умовах до фундаментальних конституційно-правових ознак інституту громадянства слід віднести: а) стійкий правовий зв'язок між особою та державою, що породжує стійкий зв'язок його суб'єктів між собою, який виражається у цілісному системному комплексі відповідних прав та

обов'язків; б) взаємний характер юридичних права й обов'язків між суб'єктами правовідносин громадянства: держава вправі вимагати від особи поваги і дотримання своїх законів, але в той же час зобов'язана здійснювати захист цієї особи як на своїй території, так і за її межами; особа ж, зі свого боку, має право вимагати від держави забезпечення такого захисту, але в той же час вона зобов'язана додержуватися її законів; в) політичний зв'язок особи та держави, адже наявний той або інший ступінь участі особи в управлінні справами держави і суспільства: участь у виборах, референдумах, сплата податків тощо; г) сталість політичного зв'язку між державою та особою, що припускає наявність потенційної можливості його розірвання (особа вправі вийти з громадянства на підставі свого волевиявлення і на підставах, передбачених законодавством).

Список використаної літератури

1. Кравчук, М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти) : навч. посіб. / М. В. Кравчук. – 3-тє вид., змін. й доповн. – Київ : Правова єдність, 2014. – 608 с. ; Kravchuk, M. V. Teoriia derzhavy i prava (oporni konspekty) : navch. posib. / M. V. Kravchuk. – 3-tie vyd., zmin. y dopovn. – Kyiv : Pravova yednist, 2014. – 608 s.
2. Поліщук М. С. Правознавство : навч. посіб. / М. С. Поліщук, М. І. Логвиненко. - Харків : Право, 2014. - 106 с. ; Polishchuk M. S. Pravoznavstvo : navch. posib. / M. S. Polishchuk, M. I. Lohvynenko. - Kharkiv : Pravo, 2014. - 106 s.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. - 10-е вид. доп. - Львів : Край, 2008. - 224 с. ; Rabinovych P. M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy : navch. posib. / P. M. Rabinovych. - 10-e vyd. dop. - Lviv : Krai, 2008. - 224 s.
4. Суржинський М. І. Інститут громадянства України: конституційно-правовий аспект / М. І. Суржинський. - Київ : Наук. думка, 2011. - 214 с. ; Surzhynskiy M. I. Instytut hromadianstva Ukrainy: konstytutsiino-pravoviy aspekt / M. I. Surzhynskiy. - Kyiv : Nauk. dumka, 2011. - 214 s.
5. Янковський Н. А. Громадянство ЄС: інститут міжнародного права чи інститут внутрішнього права держав Європейського Союзу ? [Електронний ресурс] / С. А. Янковський // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). - 2012. - № 4. - С. 265-271. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2012_4_41 (дата звернення: 09.05.2020). ; Yankovskiy N. A. Hromadianstvo YeS: instytut mizhnarodnoho prava chy instytut vnutrishnoho prava derzhav Yevropeiskoho Soiuzu ? [Elektronnyi resurs] / S. A. Yankovskiy // Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo). - 2012. - № 4. - S. 265-271. - Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2012_4_41 (data zvernennia: 09.05.2020).

D. Tysiachnyi

PROSPECTS OF MODERNIZATION OF THE INSTITUTE OF CITIZENSHIP IN MODERN CONSTITUTIONAL LAW

The problematic issues of the functioning of the institution of citizenship in the modern conditions of formation and development of global constitutionalism are studied. Ways to modernize the constitutional and legal institution of citizenship are proposed. The need for comprehensive improvement of the constitutional and legal regulation of citizenship issues is emphasized.

It is noted that the modern content and nature of the institution of citizenship, which was formed under the influence of international legal standards after the Second World War, in the late twentieth and early twentieth century under the influence of globalization and interstate integration processes have undergone some changes. After all, the content of the constitutional and legal category of citizenship has acquired features and functional properties that go beyond traditional intoxication. First of all, citizenship ceases to be perceived as an exclusive link with one state in its mutual rights and responsibilities, and also ceased to be monopolized with the category of sovereignty of a particular state.

Given the objective and established trends in the formation and development of the institution of citizenship change, there is a need for scientific understanding of the accumulated theoretical and methodological knowledge about these phenomena, as well as real experience of legislative constitutional and legal regulation of the organization and activities of state bodies. strengths and weaknesses of regulations governing public relations in the field of citizenship, the adoption of effective regulatory technologies, approaches and methods of legislative support, as well as the application of comparative approaches to the analysis of legislation in the field of citizenship, which will identify, specify and eliminate gaps legislation, outline practical conceptual areas for its improvement.

Key words: *citizenship, constitutional law, globalization, European interstate integration, consti.tutional development.*

Стаття надійшла до редакції 07.05.2020 р.